

JANKEN MYRDAL

Stora synteser och sammanställningar

ÖVERGRIPANDE SAMMANSTÄLLNINGAR och stora synteser är nödvändiga för att inte forskningen ska stagnera. Huvuddelen av all forskning kommer alltid att vara inriktad mot avgränsade frågor. Det är där basen för det vetenskapliga framåtskridandet skapas. Emellertid anser jag att behovet av den stora syntesen inte är tillräckligt uppmärksammat.

Jag kommer att tala om två typer av stora översikter. Den ena är en *sammanställning*, den andra en *syntes*. Den förstnämnda är i huvudsak ett urval och sammanfattande referat. Den andra skapar ur sammanfattningar en ny kunskap. I en allmän och förenklad Hegel-tolkning kan det uttryckas som att reella synteser är resultatet av sekvensen tes–antites–syntes. Syntesen kräver en tes men måste ställas emot en prövning innan den kan övergå till reell syntes. Även den enklare sammanställningen har dock sin roll, till vilket jag återkommer. Jag är medveten om att i det allmänna språkbruket är syntes detsamma som sammanställningar av enskilda element till en helhet, och således innefattas båda de angivna typerna. Det finns även en gradient mellan de två, där en översikt i varierande grad kan skapa ny kunskap.

Varje vetenskaplig undersökning avslutas med en sammanfattning, vilken tjänar till att skapa ny kunskap, och därmed kan syntesen sägas

ingå som ett element i all forskning. Med *stor syntes* avser jag en som ställer och försöker besvara övergripande frågor. Den som vill skapa en sådan stor syntes kan inte endast basera sig på sin egen forskning, utan måste gå utöver denna och sammanfatta andras forskning för att sammanfoga resultat och tolkningar till en större helhet.

I andra änden av sambandet finns det jag kallar den *specifika forskningen*. Med detta avses den forskning som har en avgränsad fråga. Av detta följer att även en del tvärvetenskap inbegrips. Sådana projekt består ofta av specialister som samlas kring en specifik fråga där man med hjälp av olika metoder och frågeställningar anser sig kunna belysa denna på ett allsidigare sätt. Andra beteckningar har övervägts. Att kalla denna forskning för detaljerade studier täcker inte vad jag avser. Den stora syntesen måste kunna bygga vidare på andra och mindre omfattande synteser, exempelvis inomdisciplinära sådana, och dessa kan inte kallas detaljerad forskning. Begreppet empirisk forskning är inte heller träffande. Den rena empiriska forskningen existerar inte eftersom varje studie avslutas med någon form av slutsats. Det är dessa som bildar byggelementen för den som vill skapa större helheter.

Jag kommer att gå igenom *tre nivåer* – först sammanställningen, så struktureringen av denna och därefter hur nya frågor ställs och svar ges. Det är en gradvis ökad betoning av det som jag kallar en *syntes*, som utmanar befintlig forskning med nya frågor och försök till svar. Då jag har haft förmånen att både leda och vara inblandad i stora syntesprojekt, kommer mina exempel att till en del hämtas från dessa. Det större projekt jag ledde handlade om det svenska jordbrukets historia, och jag har nyligen initierat ett verk om trädgårdens kulturhistoria, finansierat av Kungl. Vitterhetsakademien, Stiftelsen Lagersberg, C.F. Lundströms Stiftelse samt Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA). Projektet leds av agrarhistorikern Åsa Ahrland (som också är hortonom) samt konstvetaren Catharina Nolin. I detta projekt har jag en marginell roll.

Några särdrag förenar stora synteser.

- Andra forskares resultat är det material som används, och forskaren måste gå in på områden där han eller hon inte är expert.
- Oftast skrivs denna typ av arbeten av flera personer, men den kan skrivas av en person. Det finns berömda exempel, som Eli Heckschers flerbandsverk *Sveriges ekonomiska historia*. Om flera deltar brukar det finnas en övre gräns – blir det allt för många, försvinner strävan efter syntes och verket övergår till enskilda uppsatser rörande specifik forskning.
- Den stora syntesen är ofta disciplinövergripande. Detta är inte ett mål i sig, utan en följd av att stor syntes omfattar stora områden. Givetvis finns också inomvetenskapliga stora synteser, som exempelvis *Signums svenska konsthistoria*.
- Oftast finansieras och organiseras de övergripande synteserna ut-
anför de stora forskningsråden och universiteten. Orsakerna till detta återkommer jag till.
- Till dessa kommer ett till synes paradoxalt särdrag. Den stora syntesen måste redovisa den specifika forskningen på ett korrekt sätt för att kunna utmana denna forskning med nya frågor och svar. Samtidigt kan den stora syntesen inte nå längre än denna specifika forskning. Genom att ge ny kunskap går den utöver, men den kan inte tolka när forskning saknas.

Det sistnämnda innebär också att en stor syntes kan peka ut och driva fram forskning på områden som blivit förbisedda, just genom att påpeka att det inte finns något att sammanställa. Detta identifierande av brist är en av den stora syntesens viktigaste funktioner.

När jag förberedde projektet *Det svenska jordbruket historia* använde jag en seminarieriserie på KSLA för att behandla ämnen som varit försummade. Alla inblandade var nog inte medvetna om att de levererade underlag till en svensk jordbrukshistoria. Seminarierna resulterade i en

skriftserie som gavs ut tillsammans med Nordiska museet. Med stiftelsen Lagersberg inrättades också ett pris för de bästa seminarieuppsatserna eller examensarbetena med agrarhistorisk inriktning. Avsikten var att skapa ett framtidsunderlag för denna forskning genom att locka till sig unga studenter och blivande forskare, men också att skapa ny kunskap genom att lägga ut förslag till uppsatsämnen.

En annan del av denna förberedelse var att författarna fick i uppdrag att göra egna studier på några teman som jag ansåg annars kunde glömmas bort. Ett sådant var kvinnans ställning och arbete. En annan hemuppgift var att förhålla sig till bilder som ett källmaterial. Bilderna skulle inte vara pålagda efteråt för att illustrera texten, utan vara en del av den forskningsprocess som ledde fram till texten.

* * *

Jag börjar med att koncentrera mig på *sammanställningens funktion*. Att dessa sker är en nödvändighet. Utan dessa skulle den enskilde forskaren inte kunna orientera sig utanför sitt eget fält och därför inte heller ställa sina resultat i förhållande till en större kontext. Emellertid tar jag inte upp sådana som rör mera begränsade områden, såsom översiktsartiklar (review articles), som är vanliga inom naturvetenskap och samhällsvetenskap. Eftersom en mängd forskning publiceras i korta artiklar är sådana översikter på mellannivå nödvändiga. En viss motsvarighet till dessa finner man i de forskningsöversikter som ofta inleder humanioras monografier.

De stora översikterna har också ett intresse för en bred publik. Här finns en viss skillnad mellan naturvetenskaperna å ena sidan och humanvetenskaperna (humaniora och samhällsvetenskap) å den andra. Inom naturvetenskapen presenteras sällan syntesen som ger ny kunskap i verk som vänder sig till många läsare. Detta sker regelmässigt inom humanvetenskaperna. För vissa ämnen kan även den specifika forskningen finna en publik. Exempelvis inom litteraturvetenskapen finns många

exempel på att en författarbiografi med hög vetenskaplig nivå blir en försäljningsframgång.

Att de stora översiktsverken inom humanvetenskapen når en publik har också konsekvenser för publiceringen. Många av de stora översikterna ges ut på kommersiella förlag, exempelvis flerbandsverket *Sveriges historia* som publicerades med start 2009. Här kombineras stor spridning med flera av författarnas klart uttalade vetenskapliga ambitioner. Den kommersiella publiceringen har vissa fördelar, som själva spridningen, men också nackdelar, som att en vinstnivå ska uppnås. Och därmed blir till exempel långvarig lagerhållning och nya upplagor inte lika givna som om verket ges ut på ett icke-kommersiellt förlag.

En näraliggande typ av stora sammanställningar är läroböcker för universitetet. Även här finns vetenskapliga ambitioner och en del av dem, som Sten Carlssons och Jerker Roséns *Svensk historia*, kom att för lång tid tjäna som referensverk också för vetenskaplig forskning.

För samhällsvetenskaperna är en form, som man kanske inte omedelbart tänker på, utredningarna av äldre snitt. Tidigare var dessa ofta stora studier vilka fick uppmärksamhet och spridning både bland allmänhet och politiker. Exempel är den stora utredningen rörande välfärdens utveckling och förändring som publicerades under Joakim Palmes ledning. Idag förhärskar som bekant kortare utredningar vilka inte är sammanställningar av betydenhet och än mindre stora synteser.

För att återvända till den stora sammanställningens betydelse för övrig forskning skulle denna riskera att fastna i snäv kontext för sina tolkningar om inte stora sammanställningar gjordes. Och de måste då vara försedda med vetenskaplig apparat, eftersom forskare vill följa upp påståenden som görs.

Varje sammanställning innebär i sig *en strukturering*. Vissa delar av forskningen kommer att lyftas fram, andra att få mindre plats eller förbigås. En del av urvalet baseras på en bedömning av kvalitet, så som regelmässigt sker inom all forskning. Säreget för den stora syntesen är att valet styrs av övergripande frågeställningar, så att även högkvalitativ forskning inom fältet kan falla bort.

För läroböcker finns en gräns för hur fritt man kan välja. Den som skriver en lärobok kan driva egna uppfattningar, men en lärobok som framhäver dessa på bekostnad av andra strömningar inom den forskning som läroboken ska behandla, blir inte populär på institutionerna runt om i landet.

För andra stora strukturerade översikter är valet friare. I februari 2014 hölls, som förberedelse för projektet om en svensk trädgårdshistoria, ett symposium på Vitterhetsakademien. I ansökan om medel till symposiet påpekade Anders Andrén och jag att kulturhistoriska perspektiv öppnade för en kombination av en rad olika vetenskaper. Vi framhävde också, i polemik mot existerande verk, att: ”Här får de stora männen något träd tillbaka i framställningen till förmån för dem som konkret skapade trädgårdarna, såsom trädgårdsmästarna och inte minst kvinnorna.” Vi utgick från ett nytt forskningsläge och påpekade att detta gav möjlighet att kontextualisera denna kunskap med nya frågor.

Ju mer strukturerad en stor sammanställning är, desto djupare analys kommer olika avsnitt att kunna få. Samtidigt kommer utmaningen mot traditionella frågor och svar att kunna bli tydligare. Även om etablerade uppfattningar visar sig vara korrekta finns ett värde i att de utmanas, eftersom de först då kan utvecklas. Ett exempel är klassisk etnologi. Yngre etnologer valde att inte ifrågasätta grundläggande teorielement som kulturgränser och reliktområden. Den stora syntesen i *Atlas över svensk folkkultur* kom inte att verka som en utmaning. Därefter förblev resultaten för lång tid övergivna och opåverkade av kritik.

Självklart kan ett stort syntesverk fylla sin uppgift – inte minst som referensverk – även om det inte innehåller särskilt mycket nyskapad

kunskap. Om strävan däremot är att ge en ny bild av ett skeende eller en företeelse måste frågeställningarna och deras besvarande skärpas, samtidigt som man ser att frågor och svar är sammanflätade. Forskaren kan tidigt ana ett svar som hen söker en lämpliga fråga till, och utveckla sin idé om ett svar först då frågan formuleras allt mera precist. Frågorna och svaren söker varandra.

* * *

Axiomatiskt kan man påstå att den stora syntesen driver den specifika forskningen när *nya frågor* och *försöken att besvara dem* leder till empiriska studier, som kan sammanfattas och leda till tolkningar, vilka kan stödja eller kullkasta dem som fördes fram i den stora syntesen. Exemplet på detta är legio, och det räcker med att hänvisa till det inledningsvis nämnda verket av Eli Heckscher, som i årtionden kom att tjäna som en fixstjärna för svensk ekonomisk historisk forskning, att förhålla sig till och att utmana.

En vidare genomgång av ett antal olika synteser, från de mest storlagna till de mera ordinära, och hur de påverkat den specifika forskningen, skulle vara givande men kräver ett annat format än det som här står till buds. Jag nöjer mig med att diskutera hur forskningsdrivande synteser kan utformas.

Frågan är hur man ska formulera nya frågor vilka leder till utmanande svar. Försiktighet är en dygd när resultat ska fastställas i den specifika forskningen, men för den stora syntesen bör man inte bara tillåta utan också *uppmuntra djärvhet*.

Detta var något som upptog mig mycket när jag drog upp riktlinjerna för *Det svenska jordbrukets historia*. Alla de åtta författarna (inklusive jag själv) drevs att formulera frågeställningar för de fem banden som skulle kunna utmana forskningen. Produktionen sattes i centrum. Vi satte upp en lista över det alla skulle behandla: odlingsväxter, redskap, etc. Emellertid var friheten att för det egna bandet lyfta fram breda frågor stor. Det

var exempelvis: frågan om ideologins betydelse, särskilt för det tidigaste och det moderna jordbruket; klimatets betydelse eller brist på betydelse för storskaliga förändringar; krisen och dess roll under medeltid; de ekologiska förutsättningarna och hur dessa har predestinerat jordbrukets utformning; böndernas betydelse för teknikutvecklingen; den förändrade mathållningen som drivkraft under den industriella perioden; familjestrukturen och det moderna jordbrukets utveckling.

Eftersom jag ville att författarna skulle vara så djärva de kunde, utan att tappa fotfästet i den vetenskapliga forskningen, måste de också känna en total frihet utan att verket skulle förlora i en enhetlighet som gav helheten. Lösningen var att planera för ständiga diskussioner. Författarna skulle delta i en serie möten där de lärde känna och respekterade varandras frågor, svar och teorier. De skulle förhålla sig till varandra och samtidigt behålla sina egna delvis avvikande tolkningar.

En sak jag grubblade över i projektet jordbrukshistorien var referensgrupp. Jag valde att inte ha någon sådan, just för att låta författarna känna frihet. I stället hade vi en aktiv läsargrupp som bestod av Stiftelsen Lagersbergs styrelse med den kloke ordföranden, justitierådet Fredrik Sterzel, i spetsen. Författarna skulle förhålla sig till en läsande allmänhet och deras synpunkter. Givetvis hade vi kontrollerande kollegor som läste, och en slutläsning av ett par utvalda experter.

Ytterligare ett sätt att försöka driva fram djärvhet var att välja något yngre forskare, docenter, framför äldre professorer. Det är inget universalrecept och det är möjligt att dagens inskränkande meriteringssystem gör det svårt för unga forskare i karriären att ägna flera år åt projekt av denna karaktär.

Någon gemensam teori ville jag inte att projektet skulle ansluta till. Självklart kan deltagare i ett stort syntesprojekt formulera sammanhängande teorier som styr framställningen. Detta ligger i förlängningen av att formulera centrala frågor och försöka finna svaren. Däremot kan det bli en tvångströja mer än en frigörare om deltagarna kommer överens om en gemensam teori.

I ordet teori lägger jag då en struktur av sammanhängande tolkningar som forskaren själv bygger upp. En annan innebörd som ofta används är vad man skulle kunna kalla för positionsmarkering. En forskare anger föregångare som Weber eller Foucault, eller ansluter sig till en gruppering av forskare som går under någon beteckning. Därmed har hen anslutit sig till en existerande grupp av sammanhängande tolkningar. Om den stora syntesen ska driva fram ny specifik forskning är en sådan positionsmarkering av mindre betydelse. Forskaren själv bör skapa ny stor syntes.

Det projekt jag just beskrivit var begränsat till Sverige. Sådana stora synteser är viktiga, och kanske de i framtiden i högre grad kommer att omfatta hela Norden. Faktum är att man kan se den svenska jordbruks-historien som ett sådant gemensamt projekt: den inspirerades av den danska jordbrukshistorien som kom några år tidigare, och den svenska kom i sin tur att leda till motsvarande projekt i Norge, Finland och på Island.

Emellertid måste vi nu lyfta de stora synteserna till en högre nivå. Det beror på den period av globalisering som vi befinner oss i. Flöden av influenser, människor och ting har funnits i flera tusen år och genomgått stadier av intensifiering. Det som utmärker nutiden är dels att vi står inför väldiga gemensamma problem, dels att det pågår en momentan och intensiv diskussion över världen. Den tekniska utvecklingen leder till att en rad förhållanden kräver gemensamt agerande: klimatförändringar, nedsmutsning av hav och luft, bristande tillgång på sällsynta metaller, osv. Den tekniska utvecklingen har också medfört att alla deltar i en jämförelse och värdering. Så kan diskussionen om kvinnans ställning ses som en framryckning i stora delar av världen och en patriarkal reaktion i andra delar av världen. Demokrati, eller sociala skydd, är andra delar av denna stora diskussion. I denna nya globala diskussion om centrala frågor spelar vetenskapen en helt central roll. Argument och lösningar kommer inte alls bara att ges av naturvetenskaperna utan i hög grad av humaniora och samhällsvetenskap – och i själva verket av en

kommande ny enhet av de olika vetenskaperna. Vi är inte där ännu, men vi bör uppmärksamma de frågor som leder oss dit.

Tillsammans med Arne Jarrick har jag formulerat några sådana övergripande frågor, vilka är forskningsbara och samtidigt inte har utforskats tillräckligt. Men detta behandlas av Jarrick i ett annat föredrag i denna volym av Akademiens årsbok.

En annan del av en sådan strävan möjliggjordes genom stöd från Riksbankens Jubileumsfond, ursprungligen i dess grupp för förmodern forskning (som tillkom på initiativ av Eva Österberg). En serie konferenser anordnades, och några av dem ledde till publikationer. En av dem behandlade fiktionen i ett globalt perspektiv, med Anders Cullhed och Lena Rydholm som organisatörer och redaktörer. En annan tog upp världshandelns utveckling i Afro-Eurasien och Amerika från bronsålder till medeltid, med Kristian Kristiansen, Thomas Lindkvist samt mig som organisatörer och redaktörer. Avsikten var att visa långa tidsperspektiv i världsmåttstock, men också att framhäva både materiella och icke-materiella faktorer.

Den tredje konferensen inom detta projekt som ledde till en publikation behandlade metodfrågor. En oroande tendens är att vi idag får allt fler stora synteser och väldiga översikter – men det sker inte en metodutveckling. Stora synteser som inte prövas har ett mindre värde än de som utsätts för en empirisk kontroll. Den bör formuleras popperskt: de ska vara möjliga att pröva och avvisa. Eftersom den stora syntesen bygger på andra forskares resultat måste man utveckla metoder för att kritiskt kunna bedöma dessa. Så länge den stora syntesen ännu rör sig inom landet, eller i den nära regionen, kan detta lösas genom att hen som skapar stor syntes väl vet vilken forskning som håller god kvalitet, och vilken som inte gör det. När den stora syntesen lyfts upp till global nivå måste andra metoder utvecklas, inte minst inom källkritiken. Här står vi ännu bara i början av en diskussion kring metoder, och om denna inte förs kommer delar av de stora synteserna att vara på en närmast förvetenskaplig nivå.

Grundläggande är att forskarsamhället behöver moderna referensverk, det vill säga stora sammanfattningar. Sådana bör också vara systematiska och strukturerade (och kan inte ersättas av exempelvis Wikipedia och liknande enklare referensverk). Den andra orsaken till att vi behöver dessa verk är den stora syntesen som kan uppstå genom att den strukturerade framställningen ställs emot nya frågor och svar. Detta sker i varierande grad, och man kan inte begära att alla stora översikter också ska vara nyskapande.

* * *

Efter denna plädering för nödvändigheten av stor syntes kan man ställa frågan om varför dessa inte spelar en mera framträdande roll. Förvisso stöds de ibland av universitet och de stora forskningsråden, men oftare är det de fria akademierna och privata stiftelser som spelar rollen som mecenater. Jag tror man kan identifiera ett par huvudorsaker.

1. En är de kommersiella förlagens roll (se ovan om det publika). Det tycks inte självklart att staten ska betala för det som forskaren också får royalti för. I praktiken stämmer detta inte, eftersom syntesverk som baseras i forskning, och där kravet ställs på att ny kunskap ska skapas, kräver mer arbete än vad en royalti-ersättning kan täcka. Jag hämtar åter mitt exempel från projektet *Det svenska jordbrukets historia*. Utan att gå in på budgetdetaljer så gav medlen från Stiftelsen Lagersberg mig möjlighet att både finansiera sidoprojekt för att ge underlag till skrivandet, inte minst rörande bildmaterialet, och ge varje band motsvarande ett års professorslön (var och en av författarna arbetade mycket mer än ett år). Det finns naturligtvis ingen möjlighet att detta skulle kunna betalas av ett kommersiellt förlag, men det innebar att jag kunde begära stor och nyskapande syntes.

Mindre betydelse tror jag det har att de kommersiella förlagen är vinstdrivna. Många specifika forskningsprojekt inom humanvetenska-

perna kan ge ut sina resultat på dessa förlag, med stöd av universitet och de stora forskningsråden.

2. En annan orsak till att universitet och de stora forskningsråden inte engagerar sig är att de är inriktade på primärforskning. De stora översiktterna, som bygger på andras primärforskning, anses inte utgöra kärnan i forskningen. Som jag redan nämnt anser jag att stor syntes skapar ny kunskap och därmed kan betraktas som forskning; man identifierar frågor och besvarar dem med ett empiriskt material. Däremot är det helt klart att det krävs en diskussion om metoder och om hur stora frågor ska formuleras.

Jag är medveten om de kostnader som stora synteser för med sig, även om dessa projekt som regel bör begränsas till ett relativt fåtal deltagare. Troligen kan man tänka sig samfinansiering som ett alternativ till att en institution tar på sig hela kostnaden. Det trädgårdshistoriska projektet har två akademier och två privata stiftelser som finansiärer. Därmed måste också en långsiktig diskussion föras om vilka möjliga projekt man kan satsa på. En orsak till att trädgårdshistoria var ett lämpligt tema för en stor syntes var, vid sidan av flera andra motiv, att den kommer att framhäva kvinnornas roll. I *Det svenska jordbrukets historia* valdes trädgården bort och jag insåg senare att detta förminskade kvinnornas betydelse.

Det vore också utmärkt om staten kunde återuppta de stora utredningarna med deltagande av intresserade politiker, där det ligger i arbetets natur att detta pågår länge. Ett sådant ämne för en stor utredning, med mera samhällsvetenskaplig tyngpunkt, skulle kunna vara transporterens roll. Den samhällseliga strukturen idag rörande denna sektor uppvisar klara dysfunktionella drag. I detta ligger också det som redan påpekats – den stora syntesen är ett av vetenskapens viktiga instrument för att skapa en grund för samhällseliga beslut baserade på kunskap.

R E F E R E N S E R

- CAMPBELL, ÅKE (red.). (1957). *Atlas över svensk folkkultur: Materiell och social kultur*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.
- CARLSSON, STEN & ROSÉN, JERKER. (1961–1962). *Svensk historia* 1–2. Stockholm: Bonnier (2:a utg. 1964, nytryck 1966, 3:e utg. 1969–70, nytryck 1970, 1978, 1980).
- CULLHED, ANDERS & RYDHOLM, LENA (red.). (2014). *True Lies Worldwide: Fictionality in Global Context*. Berlin: Walter de Gruyter.
- HARRISON, DICK (red.). (2009–2013). *Sveriges historia* 1–8. Stockholm: Norstedts.
- HECKSCHER, ELI. (1936–1949). *Sveriges ekonomiska historia* 1–2. Stockholm: Bonnier.
- JARRICK, ARNE & MYRDAL, JANKEN. (2015). ”De stora forskningsfrågorna om människans villkor”, *Respons: Recensionstidskrift för humaniora & samhällsvetenskap* 2015:5.
- JARRICK, ARNE, MYRDAL, JANKEN & WALLEMBERG-BONDESSON, MARIA (red.). (2016). *Methods in World History*. Lund: Nordic Academic Press.
- KRISTIANSEN, KRISTIAN, LINDKVIST, THOMAS & MYRDAL, JANKEN (red.). (Under utgivning). *Trade and Civilization*.
- MYRDAL, JANKEN (red.). (1998–2003). *Det svenska jordbrukets historia* 1–5. Stockholm: Natur och Kultur.
- PALME, JOAKIM m.fl. (2001). *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Stockholm: Socialdepartementet (SOU 2001:79).
- Signums svenska konsthistoria* 1–13. (1994–2005). Lund: Signum.

